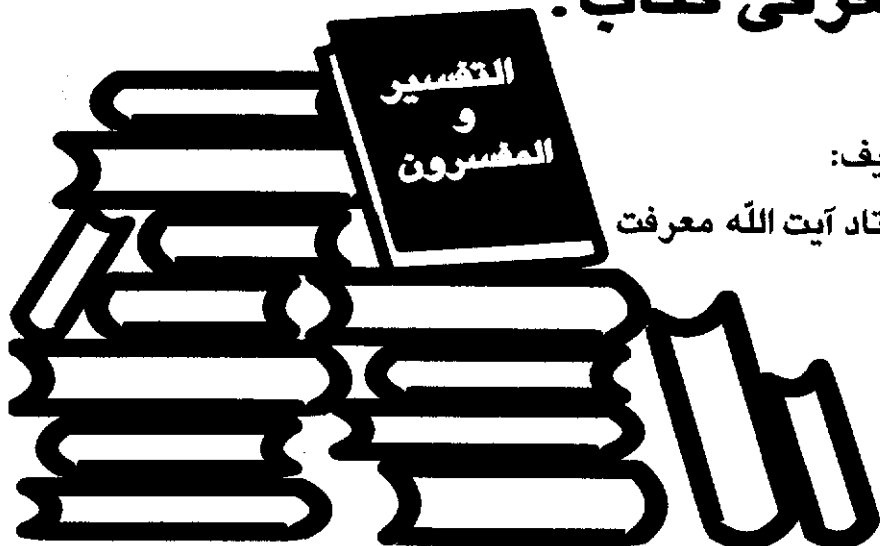

معرفی کتاب:

تالیف:

استاد آیت الله معرفت

علی نصیری

نام استاد معرفت (حفظه الله) برای قرآن پژوهان، نامی آشناست، چه، همگان با کتاب گرانسنگ ایشان التمهید فی علوم القرآن آشنا هستند و امروزه کم تر مجله یا فصلنامه ای است که در فصل علوم و معارف قرآنی خود مقاله از این استاد فرزانه منعکس نکرده باشد.

ایشان افزون بر علوم و معارف و تفسیر قرآنی، در فقه و اصول، مجتهدی توانا و استادی زبردست و محقق زرف اندیش است. برخی از کتب و مقالات ایشان که در این راستا چاپ شده است، قدرت فقاقت و عمق و استواری تحقیق ایشان را نمایان می سازد.

استاد چنان که خود در دیباچه نخستین جلد از کتاب التمهید بیان داشته اند، بیش از سی سال است که به طور مداوم و مستمر در زمینه شناسایی و شناساندن دریای بیکران علوم و معارف قرآن به تتبع و تحقیق مشغول می باشد، که دوره هفت جلدی التمهید، دستاورد این تلاش خستگی ناپذیر است.

ایشان در مصاحبه با کیهان فرهنگی انگیزه خود را در روی آوری به قرآن و معارف آن، چنین بیان داشته اند:

«در آن جا (نجف) کتابخانه ای جامع داشت که در آن مطالعه می کردم و همان جا متوجه حقیقت تلخی شدم. ضمن مطالعه درباره قرآن، متوجه شدم، مسایلی مربوط به علوم قرآنی است که شیعه چیزی ندارد... دیدم برادران اهل سنت چه قدیم چه جدید کتاب هایی کامل در این موارد نوشته اند، برای نمونه امام بدرالدین زرکشی در قرن هفتم و جلال الدین سیوطی در قرن هشتم کتاب های بسیار ارزنده نوشته اند، پژوهشگران و علمای اهل سنت پیوسته درباره این موضوع چیزها نوشته اند: اعجاز قرآن، ترجمه قرآن و...، هرچه گشتم دیدم ما نیز پیشتر از این

منابع داشته‌ایم، اما اکنون نداریم و این، دو گناه است: یکی اینکه چرا نداریم و دیگر این که چرا داشته‌ایم و آنها را رها کرده‌ایم.

برای نمونه همان وقت در «اجوبه المسائل الدینیة» یکی از پرسشها این بود که ترجمه قرآن آیا جایز است یا نه؟ بنده می‌بایست پاسخ آن را می‌دادم... خواستم مقاله‌ای در این باره تنظیم کنم یکی از دوستان که در نجف بود گفت در این باره چند کتاب دارم. هفت کتاب از علمای معاصر در اختیار من گذاشت، اما هر چه گشتم بینم نظر حوزه و علمای ما درباره این موضوع چیست، چیزی پیدا نکردم جز دو سطر در کتاب «مصباح الفقیه» حاج آقا رضا همدانی... این برای من فاجعه‌ای بود، به همین سبب تفسیری که خود داشتم عرضه می‌کردم و تا اواخر سوره بقره هم رسیده بود، پس از آن نوشتن را رها کردم و به این موضوع پرداختم و تاکنون نزدیک به سی سال است که روی این موضوع کار می‌کنم...^۱

التمهید، که یک دوره کامل، مسایل علوم قرآنی را دربردارد، از چنان جامعیت و قوت تحقیق و تتبع برخوردار است که نه تنها خلأ این مباحث را در جهان تشیع پر کرده، بلکه در قیاس با کتب عامه همانند: الاتقان، البرهان و مناهل العرفان، گامی بس فراتر نهاده است.

از آن جا که بررسی تاریخ تفسیر و معرفی فریقین از جمله مباحث بسیار مهم علوم قرآنی است، استاد این گونه مباحث را در دو جلد جداگانه به نام «التفسیر و المفسرون» تدوین کرده‌اند. این کتاب که انتشار آن بنا به درخواست دانشگاه علوم اسلامی رضوی به این مرکز علمی واگذار شده بود، اینک به چاپ رسیده و در دسترس علاقه‌مندان قرار گرفته است.

آنچه در پیش روی دارید. دیباچه این کتاب است که به قلم این ناچیز فراهم آمده و برگردان عربی آن در جلد اول انعکاس یافته است، این دیباچه تا حدودی خوانندگان گرامی را، پیشاپیش با افق مباحث و سطح آن آشنا می‌سازد:

قرآن کریم به عنوان معجزه جاوید پیامبر اکرم ﷺ و قانون اساسی اسلام، به دلایلی که شرح آن در این کتاب آمده، نیازمند تفسیر و تبیین است، از این رو، نخستین بار خود پیامبر ﷺ عهده‌دار تفسیر آن شد. آن حضرت با تشکیل حلقه‌های درس به تربیت شاگردان شایسته پرداختند. در میان انبوه صحابه، آن که از همه بیشتر درخشید، امیرالمؤمنین علی ﷺ بود. پس از ایشان به ترتیب: عبدالله بن مسعود، ابی بن کعب و عبد الله بن عباس از دانش قابل توجهی در تفسیر قرآن برخوردار شدند. پس از رحلت پیامبر ﷺ به سبب فاصله گرفتن از زمان نزول قرآن، گسترش دامنه فتوحات مسلمانان و ظهور مسایل علمی نو پیدا نیاز به قرآن و تفسیر قرآن بیش از پیش احساس شد. بدین سبب، ابن عباس در مکه، عبدالله بن مسعود در کوفه، ابی بن کعب در مدینه، ابو موسی اشعری در بصره و ابو درداء در شام پراکنده شده و هر یک با تشکیل نشست‌های تفسیری، به تفسیر و تبیین قرآن پرداختند. دستاورد تلاش ایشان تربیت شاگردانی از تابعان و ظهور مکاتب تفسیری مختلف بوده است.

میراث گرانبگ تفسیر قرآن بدین ترتیب از تابعان به اتباع تابعان و... سینه به سینه گشت تا آن که دوره تدوین نخستین تفاسیر قرآن نگاشته شد و فصل نوین در عرضه معارف بلند قرآن برای

نسل های بعد در صفحه تاریخ آشکار شد، و سبکها و صبغه های گوناگون در تفسیر پیدا شد. با گذر ایام و بروز مکتب های فکری اعم از فلسفه، کلام، عرفان، تصوف، و ظهور معتزله، اشاعره و... از دوره تدوین تاکنون، صدها تفسیر به طور کامل یا ناقص، توسط دلباختگان به قرآن با تحمل مشقات فراوان و به خاطر خدمت به قرآن نگاشته شده است. همزمان با آشنا شدن ملل دنیا با فرهنگ اسلام و علاقه جهانیان به پیام این دین، ضرورت معرفی قرآن به ایشان خودنمایی کرد. این امر به ظهور پدیده ای به نام «ترجمه» انجامید.

وجود تاریخی به فراختای چهارده قرن برای تفسیر قرآن، و نیز ظهور مکاتب تفسیری مختلف، و بازیافت تلاش فرق اسلامی و دانشوران مسلمان برای دریافت معارف قرآن، و توجه به بایستی های تفسیر قرآن و دهها موضوع دیگر در همین رابطه، همگان را به توجهی جدی به فصلی مهم در علوم قرآنی تحت عنوان «شناخت تفسیر و مفسران» وادار کرد.

نخستین کتاب مستقلی که در این زمینه نوشته شد، کتاب «مذاهب التفسیر الاسلامی» بود که توسط گلدزیهر به رشته تحریر درآمد. این مستشرق چه در این کتاب و چه در دیگر کتب خود، جهل یا بهتر است بگوییم غرض ورزی خود در معرفی اسلام را نشان داده است. پس از آن دکتر محمد حسین ذهبی با الهام از کتاب پیشین، کتاب «التفسیر و المفسرون» را در دو جلد نگاشت.

این کتاب از روز انتشار تاکنون مورد استقبال و توجه محافل علمی و دانشگاهی قرار داشته است و تنها کتابی بوده که مباحثی مبسوط درباره تفسیر و مفسران یاد آور شده است.

با این حال، این کتاب دچار کاستی های فاحشی است. گذشته از غفلت از کتب تفسیری بسیاری که پیش از او نگاشته شده بود و اشتباه کاری در معرفی مفسران و کتب ایشان به سبب تکیه بر منابع نه چندان قوی، آنچه از همه بیشتر به اعتبار این کتاب خدشه وارد می سازد، غرض ورزی و بی انصافی نویسنده آن در معرفی پاره ای از مذاهب اسلامی و نیز کتب تفسیری ایشان است.

در بین مذاهبی که وی را ناخشنود کرده، آن که از همه بیشتر مورد بی مهری قرار گرفته مذهب تشیع است که ذهبی به عقاید شیعه تاخته و کتب تفسیری ایشان را در ردیف تفاسیری آمیخته با بدعت یاد کرده است.

انتخاب متن این کتاب در دانشگاه های کشور اسلامی ما به سبب نبودن کتاب جامع جایگزین، روحها را می آزد، تا آن که دانشمند فرزانه، محقق متبّع، حضرت آیت الله معرفت (حفظه الله) با عزمی استوار و کوششی مضاعف و تحقیقی فراگیر به نگارش «التفسیر و المفسرون»، همت نهاد و خلأ را پر نمود.

استاد چنانکه خود آورده اند، به منظور دفاع از حریم تشیع و اثبات نقش آفرینی بزرگان این مذهب در نشر علوم و معارف قرآنی بیش از سی سال به تحقیق و تبیی همه جانبه پرداخته و رنج های طاقت فرسایی بر خود هموار کرده اند.

حاصل چنین تلاشی، تدوین یک دوره کامل مباحث علوم قرآنی به شکلی گسترده و جامع بوده که در قالب هفت جلد کتاب تحت عنوان «التمهید فی علوم القرآن» گردآمده که تاکنون شش جلد آن چاپ و منتشر شده است.

کتاب «التفسیر و المفسرون» در دو جلد و در همین راستا تألیف شده است. از ویژگی های برجسته این کتاب - که کم تر در دیگر تألیفات به چشم می خورد - این است که استاد بارها آنها را قبل از انتشار در حوزه قم و مشهد - دانشگاه علوم اسلامی رضوی - تدریس کرده و در طی تدریس با یادکرد فصل های تازه در کمال آنها کوشیده است.

در این جا مناسب است به برخی از ویژگی های کتاب ایشان اشاره کنیم:

۱. هرکس با کم ترین مراجعه به این کتاب درمی یابد که مؤلف، به هر منبعی که می توانسته در غنا ساختن مبحث مفید باشد، توجه داشته است.

۲. برخلاف برخی از تألیفات که به نقل آرا و اقوال بسنده می کنند، فصول کتاب پس از نقل آرا، به تحقیقاتی فراگیر درباره نقد و بررسی آنها آراسته شده است.

۳. نوآوری و ابتکار از شاخصه این کتاب است؛ مباحثی همچون: ضوابط تأویل، شیوه بیانی قرآن، نقش اهل بیت در تفسیر قرآن و ... از جمله مباحثی است که به جرأت می توان ادعا کرد برای اولین بار در یک کتاب علمی به شکلی مستدل مطرح می شود.

۴. ایشان با یادکرد فصولی ویژه در کتاب از جمله نقش اهل بیت در تفسیر قرآن، و تحقیق جامع درباره موالیان اهل بیت از صحابه و تابعان و نیز یادکرد کتب تفسیری شیعه و ... برای دستیابی به هدف خود از تألیف کتاب که همانا دفاع از حریم این مذهب بوده تلاش شایان توجهی انجام داده است.

۵. با امعان نظر به دامنه اباحت تاریخ تفسیر، یک دوره کامل این دانش، از بررسی اصطلاحات گرفته تا ادوار شکل گیری تفسیر و مکاتبات تفسیری با یادکرد یک یک کتب تفسیری فریقین در این کتاب مطرح شده، به گونه ای که از جامعیت قابل قبول برخوردار بوده و برای هر مراجعه کننده مسایل این علم بی نیاز کننده است.

۶. ویژگی برجسته تألیفات ایشان قوت قلم ایشان است. این امر از مقایسه کتب ایشان با برخی از کتبی که به زبان عربی نگاشته شده روشن می گردد، به گونه ای که روح عربیت و احاطه به زوایای بیانی این زبان برای تبیین مقاصد نویسنده در سرتاسر تألیفات ایشان می جوشد.

استاد که چند سالی است در دانشگاه علوم اسلامی رضوی به نشر دانش قرآنی مشغول می باشد، با پیشنهاد دانشگاه مبنی بر چاپ و انتشار کتاب یاد شده موافقت نموده و این افتخار را نصیب این معهد علمی کرده اند.

مراحل مقدماتی پیش از چاپ اعم از ویراستاری، اخراج فنی، تهیه فهرست جامع و حروفچینی کامپیوتری و ... تماماً در دفتر پژوهش های قرآنی دانشگاه انجام یافته است، با امید به این که خداوند تلاش مؤلف محترم و تمامی دست اندرکاران تهیه و چاپ این کتاب را قبول فرماید. این کتاب گرانسنگ به همه شیفتگان به قرآن تقدیم شده است.